

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.02.003>

УДК 346.5+331.5

В.А. УСТИМЕНКО, ч.-кор. НАН України, ч.-кор.
НАПрН України, Заслужений юрист України, д-р юрид. наук, проф., директор
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна
(orcid.org/0000-0002-1094-422X)

Р.А. ДЖАБРАІЛОВ, д-р юрид. наук, проф., заступник директора з наукової роботи
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна
(orcid.org/0000-0002-4422-2102)

РИНОК ПРАЦІ ТА РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСУНЕННЯ ДИСБАЛАНСУ

Ключові слова: правові засоби, ринок праці, ринок освітніх послуг, професійно-кваліфікаційний дисбаланс, повоєнне відновлення.

Досліджено деякі проблеми, зумовлені диспропорціями між ринком праці та ринком освітніх послуг в Україні. Запропоновано науково обґрунтовані шляхи усунення професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. Підготовлено пропозиції щодо вдосконалення актів чинного законодавства у досліджуваній сфері з урахуванням перспектив повоєнного відновлення.

Вступ. Однією з ключових проблем для української економіки як на поточному етапі розвитку суспільства в умовах війни, так і в період повоєнного відновлення залишатиметься професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці, зумовлений відсутністю належної кореляції з останнім ринком освітніх послуг.

Зокрема, на невідповідність пропозиції кваліфікованої робочої сили попиту з боку роботодавців зверталась увага на рівні програмно-прогностичних документів загальнодержавного значення, в наукових джерелах, а також експертних оглядах стану розвитку ринків освіти та праці, представлених у засобах масової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, проблематика забезпечення відповідності підготовки випускників потребам ринку праці тривалий час перебуває у полі зору науковців, особливо представників економічної науки, а саме Е. Лібанової, Л. Ільч,

Цитування: Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Ринок праці та ринок освітніх послуг в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення: правове забезпечення усунення дисбалансу. *Економіка та право*. 2023. № 2. С. 3–12. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.02.003>

О. Костюка, М. Леснікової, С. Мельника, Н. Назукової, Л. Черенько та ін.

Окремим проблемам розвитку ринків освіти та праці на постконфліктних територіях приділяли увагу фахівці Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», що знайшло вияв у публікаціях Т. Гудіми, В. Олюхи, О. Ілларіонова (окрема стаття підготовлена у співавторстві з О. Шереметом), зокрема за участю співавторів цієї статті [1, 2].

Певне бачення розвитку українського ринку праці 2030 р. представлено у візії Відділення економіки НАН України щодо повоєнної розбудови України, яку презентували громадськості наприкінці 2022 р. Зі змісту візії випливає те, що буде: «Суттєво зменшена невідповідність підготовки фахівців у системі професійної та вищої освіти запитам економіки. Сфера освіти все менше орієнтується на продаж освітніх послуг та дипломів населенню, а більшою мірою зацікавлена в успішному працевлаштуванні своїх випускників відповідно до професійної кваліфікації. Між сферою освіти, з одного боку, й економікою та науково-венчурними структурами, з іншого, налагоджено співпрацю щодо актуалізації компетенцій, умінь і навичок, яких потребують наявні та перспективні технології в економіці» [3, с. 20].

Водночас наявні наукові розробки переконають у доцільності проведення поглибленого дослідження можливостей правового впливу на ситуацію, яка склалася на ринках праці та освіти для усунення дисбалансу та задоволення інтересів суспільства.

Метою статті є обґрунтування напрямів правового забезпечення усунення дисбалансу між ринком праці та ринком освітніх послуг в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення.

Результати дослідження. Так, у Основних напрямках реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1396-р, у межах напряму 4 «Розвиток системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення створення умов для професійного навчання впродовж життя» було наголошено на тому, що ринок праці переповнений випускниками закладів освіти, які здобули спеціальності, що не користуються попитом на

ринку праці. Окрема увага у межах напряму 5 «Забезпечення розвитку інклюзивного ринку праці. Сприяння зайнятості молоді» приділена проблемі високого рівня безробіття серед молоді, причинами виникнення якої визнано невідповідність обсягів та напрямів професійного навчання потребам економіки та ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки, незадовільні умови праці, які пропонуються молоді роботодавцями на конкретних робочих місцях.

Не менш втішна оцінка стану розвитку ринку праці та системи освіти наведена у Стратегії людського розвитку, затвердженій Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. Зокрема, у розділі «Освіта і наука» констатовано, що навички, яких потребує сучасний ринок праці, відрізняються від тих, що формує система освіти, а необхідні трансформації в освітньому секторі відбуваються повільно. Додатково відзначається, що поточний стан підготовки кваліфікованих кадрів у системі професійної освіти не відповідає повною мірою потребам здобувачів освіти зокрема, а також суспільства та національної економіки загалом. Як зазначено у Стратегії людського розвитку, внаслідок погіршення демографічної ситуації, збільшення до 80 відсотків частки молоді, зорієнтованої на здобуття вищої освіти, поступово зменшується кількість учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Описана ситуація, яка склалася на ринку праці та освіти, навряд чи може бути визнана задовільною, особливо в умовах, коли в країні, як зауважує академік НАН України Е. Лібанова, не вистачає кваліфікованих робочих кадрів із середньою освітою та є надлишок фахівців із кваліфікацією магістра [4, с. 15]. Водночас однією з ключових проблем української молоді науковець визнає помилкову систему цінностей, якими керуються абітурієнти під час вибору професії та рівня освіти. Мотиваторами отримання вищої освіти виявилися престижність отримання її та схвальна суспільна думка. Про це засвідчили результати дослідження, проведеного 2016 р. спільно з Міжнародною організацією праці «Який шлях молоді від навчання до роботи», згідно з якими 86 % молоді відповіли, що вони бачать своє майбутнє лише за умови отримання вищої освіти. Однак, як підкреслила академік НАН України Е. Лібанова, думка опитаних не змінилася навіть тоді,

коли була змодельована ситуація, за якої, отримавши середню професійну освіту, надаються гарантії зайнятості, належні умови праці, достойна за рівнем зарплата (не нижча, як порівняти з працівниками, які здобули вищу освіту) [5].

До речі, орієнтація молоді на отримання вищої освіти не є запорукою стабільності в житті та впевненого майбутнього. За даними Державної служби зайнятості, станом на 01.04.2023 серед зареєстрованих безробітних саме 43 % осіб мають вищу освіту, 36 — професійно-технічну, 21 % — загальну середню освіту [6].

За даними, наведеними на сторінках деяких інтернет джерел, частка людей, які змушені працювати не за спеціальністю, набутою в університеті, сягає від 80 % (максимально) до 40 % (мінімально). Додатково зазначається, що за відомостями опитування рекрутингової компанії *HeadHunter*, проведеного ще 2011 р., 37,4 % респондентів працювали не за фахом, 25,7 — у сфері, близькій до здобутої кваліфікації, і лише 36,6 % респондентів вдалося працевлаштуватися за спеціальністю [7]. Майже схожу статистику наводить Л. Ільч, зазначивши, що приблизно третина молодих спеціалістів працює не за фахом [8, с. 19].

У зв'язку з цим слід визнати слушною думку Л. Черенько про те, що наразі спостерігається надлишковість працівників з вищою освітою на ринку праці. Зокрема, дослідниця наводить відомості, згідно з якими, за даними перепису 1989 р., особи з повною вищою освітою серед населення віком 25 років і старше становили приблизно 12,5 %, а вже 2019 р. частка осіб із дипломами бакалаврів та магістрів у цій віковій групі сягнула майже 30 %. Убачається за можливе підтримати думку Л. Черенько про те, що попри трансформації, які відбулися в економіці за цей період, ринок праці не потребує такої кількості дипломованих спеціалістів, а натомість зростає дефіцит представників робітничих професій [9]. Зазначена думка у певній мірі віддзеркалюється у публікації О. Костюка, у якій автор наголошує на тому, що частка «власників» дипломів про вищу освіту серед зайнятих тими видами діяльності, які вищої освіти не потребують, в Україні становить 34,3 % [10].

Вирішенню зазначених проблем напевно мали б сприяти такі засоби правового регулю-

вання з боку держави, як-то середньостроковий прогноз потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці (далі середньостроковий прогноз) та державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, що формується з урахуванням згаданого вище середньострокового прогнозу.

Зокрема, одним із пунктів плану заходів на відповідний календарний рік з реалізації Стратегії подолання бідності було передбачено складення Міністерством економіки України середньострокового прогнозу. Зазначені плани заходів затверджувались у період з 2016 до 2020 р. Проте у відкритому доступі середньострокові прогнози не були представлені. Про наявність окремих з них стало відомо після ознайомлення з розміщеними 30.10.2017 на вебсайті «Доступ до правди» відповідними файлами, які містили листи Мінекономрозвитку, адресовані центральним органам виконавчої влади (за списком) та науковим установам (за списком), а в деяких випадках і обласним державним адміністраціям (за списком) щодо надання їм середньострокових прогнозів. Зазначені файли були розміщені у відповідь на запит громадянки О. Дацко про надання публічної інформації [11].

Тож штучне обмеження права громадян на ознайомлення із середньостроковими прогнозами позбавляє їх можливості зробити свідомий вибір професії, опанування якої в навчальному закладі могло б дозволити в майбутньому із значно меншими проблемами працевлаштуватися на роботу, затребувану ринком праці.

Додатково слід звернути увагу, що змістовно середньострокові прогнози потребують значно більшого рівня деталізації. Адже для свідомого вибору майбутньої спеціальності у середньостроковому прогнозі має зазначатися інформація про очікувані потреби ринку праці саме за конкретними професійними назвами робіт, які представлені у додатках А—В до Класифікатора професій ДК 003:2010 [12]. Утім, згідно з Методикою формування середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці, затвердженою Міністерством економічного розвитку і торгівлі України 26.03.2013 № 305, зараз середньостроковий прогноз базується на розрахунку кількості зайнятих за видами економічної діяльності (на рівні секцій КВЕД), яка необхідна для

прогнозування додаткової потреби окремих видів економічної діяльності в робочій силі за професіями (на рівні підрозділів за Класифікатором професій) (п. 1.1). А підрозділи Класифікатора професій є укрупненими структурними одиницями та надають лише узагальнену інформацію.

Ба більше, зауважимо, що інформація, зокрема із зазначенням професійних назв робіт і навіть посад, надається Міністерству економіки України для складення середньострокового прогнозу та уточнення його показників згідно з формою, встановленою додатком 1 до Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 № 306.

Відповідно затребуваним є вжиття заходів, спрямованих на підготовку не формального, а змістовно деталізованого середньострокового прогнозу із подальшим його оприлюдненням, що дасть змогу громадянам відійти від ідеалістичних уявлень про ринок праці, а також здійснити прагматичний вибір майбутньої професії.

До речі, практика окремих зарубіжних країн переконує в доцільності зміни підходів до визначення ступеня соціально-економічної значущості прогнозу тенденцій розвитку ринку праці.

Так, як зазначає Н. Назукова, в Ірландії результати роботи експертної групи з вивчення проблем прогнозування професійних запитів ринку праці використовує Ірландський національний орган кваліфікаційного контролю, який вимагає від освітніх організацій більшої відповідності їхніх навчальних програм сучасним потребам роботодавців. Як підкреслює науковець, «результати роботи групи відчуються як на рівні всієї економіки Ірландії, так і окремими громадянами, котрі мають доступ до відповідних публікацій та можуть покладатися на них під час вибору професії» [13].

Варто також звернути увагу на деякі недоліки системи державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів.

Саме недосконале формування державного/регіонального замовлення на підготовку кадрів

наводиться як один з головних факторів безробіття серед молоді (Основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року). Додатково представляють інтерес матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 21.12.2011 «Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України», окремі положення яких наводяться у публікації М. Леснікової та С. Мельника. Зокрема, зазначається, що «професійними (професійно-технічними) закладами освіти державне замовлення формується не відповідно до потреб економічних галузей, а з урахуванням нинішньої кількості випускників шкіл і професій, що користуються попитом у вступників. Відсутність такого механізму призводить до необґрунтованих витрат на підготовку незатребуваних робітників та збільшує кількість безробітних на ринку праці» [14, с. 97].

Вищезазначене певною мірою знаходить відображення у Звіті з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, підготовленому Міністерством освіти і науки України (далі Звіт) [15].

У процесі моніторингу досліджувалася зайнятість осіб, які закінчили навчання за державним або регіональним замовленням у період з 01.11.2017 до 30.10.2018 та не продовжили навчання за наступним рівнем освіти. Водночас оцінка зайнятості здійснювалася з урахуванням так званої категорії умовно зайнятих осіб, до яких було віднесено незайнятих на дату спостереження осіб, котрі були працевлаштовані і звільнились:

- не більше ніж за три місяці до дати спостереження;
- більше ніж за три місяці до дати спостереження і мають стаж роботи більше 18 місяців за основним місцем роботи у період з 01.11.2018 до 01.11.2021 (п. 11–12 Звіту).

Напевно, урахування зазначеної категорії осіб могло вплинути на підсумкові результати моніторингу у бік штучного збільшення показника оцінки зайнятості випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. Так, частка зайнятих та умовно зайнятих моніторингових

осіб була визначена на рівні 58,69 %. За шкалою для оцінювання зайнятості цей показник визнається звичайним значенням (від 50 до 70 %) (п. 22 Звіту).

Утім, навряд чи можна визнати прийнятним такий показник зайнятості випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, які здобули освіту за державним або регіональним замовленням, тобто за рахунок бюджетних коштів. Тож можна дійти висновку, що використання майже 41 % бюджетних коштів, виділених у межах державного або регіонального замовлення на підготовку кадрів, виявилось неефективним.

Якщо зважати на те, що державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів визнається засобом державного регулювання задоволення потреб економіки та суспільства у кваліфікованих кадрах, підвищення освітнього та наукового потенціалу нації, забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей (див. Закон України від 20.11.2012 № 5499-VI «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»), то результатом його застосування має бути вирішення окреслених проблем на ринку праці, а не примноження тих, що вже існують і знаходять вияв у високому показнику безробіття серед молоді. Зокрема, за даними Державної служби зайнятості (станом на 01.04.2023), 23 % зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років [6].

Крім того, незначний показник працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, представлений у Звіті, може бути зумовлений тим, що державна гарантія надання роботи за фахом на період не менше трьох років поширюється на молодих спеціалістів — випускників *закладів* професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти *державної та комунальної форми власності*, потреба в яких була визначена державним замовленням (ч. 3 ст. 22 Закону України від 27.04.2021 № 1414-IX «Про основні засади молодіжної політики»).

І це тоді, коли Законом України від 20.11.2012 № 5499-VI «Про формування та розміщення

державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» коло виконавців державного замовлення не обмежується винятково закладами державної та комунальної форми власності. Принагідно можна згадати Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX «Про Державний бюджет України на 2021 рік», яким Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на конкурсних засадах у закладах вищої освіти незалежно від форми власності (абз. 3 п. 8 Прикінцевих положень).

Варто також звернути увагу на те, що зазначена у ч. 3 ст. 22 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» гарантія працевлаштування має ще одне додаткове обмеження, окрім форми власності закладів освіти, яке полягає у затребуваності молодих спеціалістів *саме у межах державного замовлення*. З цього випливає, що гарантія працевлаштування зазначених спеціалістів не поширюється на тих випускників, які були підготовлені у межах регіонального замовлення. Хоч Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська та Севастопольська міська держадміністрації визнаються державними замовниками згідно із Законом України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», однак регіональне замовлення у нормативній площині набуло ознак відособленого від державного замовлення засобу задоволення потреб у кваліфікованих кадрах.

Так, регіональне замовлення у сфері вищої освіти визнається засобом задоволення потреб економіки держави, регіону та суспільства у кваліфікованих кадрах, забезпечення конституційного права громадян на вищу освіту шляхом укладання регіональним замовником (Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями) із закладом вищої освіти регіонального контракту на підготовку фахівців з вищою освітою (п. 182 ч. 1 ст. 1 Закону України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту»). А втім, з огляду на Методичні рекомендації щодо формуван-

ня та розміщення регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів, ухваленим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 994-р, регіональне замовлення за сферою та напрямками реалізації є вужчим та спрямоване на підготовку робітничих кадрів та фахівців (п. 4). Тоді як за державним замовленням додатково передбачається підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, а також здійснення підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (п. 3 Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 № 306).

Отже, убачається за доцільне внести зміни до ч. 3 ст. 22 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», передбачивши, що гарантія держави щодо надання роботи за фахом на період не менше трьох років поширюється на молодих спеціалістів — випускників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти **незалежно від форми власності**, потреба в яких була визначена державним **та/або регіональним** замовленням.

Якщо зважати на значну потребу держави в умовах воєнного стану та на період повоєнного відновлення у кваліфікованих робітниках, які здобули професійну (професійно-технічну освіту), досить суперечливими є зміни, внесені до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки (див. Закон України від 19.06.2022 № 2312-IX «Про внесення змін до Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки»).

Зокрема, ч. 4 ст. 38 Закону України від 10.02.1998 № 103/98-ВР «Про професійну (професійно-технічну) освіту» було викладено у новій редакції, а саме: «Випусникам закладу професійної (професійно-технічної) освіти, які навчалися за державним та/або регіональним замовленням, *створюються умови для працевлаштування* відповідно до здобутої професії згідно із законодавством».

Тоді як редакція ч. 4 ст. 38 зазначеного Закону до внесення змін містила чітке зобов'язання держави працевлаштувати випускників закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Так, було закріплено положення про те, що «Випусникам закладу професійної (професійно-технічної) освіти, які навчалися за державним та/або регіональним замовленням, *держава гарантує надання першого робочого місця* відповідно до одержаної професії згідно з законодавством».

Свідомий перехід держави від активної до пасивної ролі у реалізації функцій у соціально-трудовій сфері може свідчити про її неготовність до вирішення життєво важливих проблем, з якими наразі стикається ринок праці, особливо в умовах великого відсотка безробіття серед економічно активного населення.

Додатково чинна редакція норми ч. 4 ст. 38 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» певною мірою створює колізію з уже згаданою нормою ч. 3 ст. 22 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» у частині закріплених гарантій щодо працевлаштування молодих спеціалістів на період не менше ніж три роки, потреба в яких була визначена державним замовленням.

Відступ держави від гарантій у працевлаштуванні випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти може створити додаткові демотиваційні фактори, які на тлі вже традиційно наявних проблем у сфері підготовки кваліфікованих робітників можуть значно ускладнити ситуацію на ринку праці та обмежити можливості країни щодо прискореного відновлення економіки. Зокрема, у Стратегії людського розвитку наводиться характеристика ситуації, яка склалася у сфері професійної (професійно-технічної) освіти:

Внаслідок погіршення демографічної ситуації, збільшення до 80 % частки молоді, зорієнтованої на здобуття вищої освіти, *поступово зменшується кількість учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти*. На 01.01.2020 загальна кількість учнів, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту, скоротилася порівняно з 2012 р., на 66,6 % і становить 245,8 тис. осіб.

Попри певні позитивні зрушення професійна (професійно-технічна) освіта в Україні залишається недостатньо ефективною також з огляду на недосконалу систему управління,

недостатній обсяг фінансування, застарілу матеріально-технічну базу закладів професійної (професійно-технічної) освіти, недостатньо ефективну співпрацю закладів освіти з роботодавцями та бізнес-партнерами, що загалом призвело до зниження соціально-економічної мотивації осіб до здобуття професійно-технічної освіти і як наслідок — до зростання дефіциту робітничих кадрів на внутрішньому ринку праці (див. Стратегію людського розвитку, затверджену Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021).

Тому неприйнятною слід визнати державну політику у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, яка потребує, зокрема, ужиття заходів з удосконалення правового регулювання відносин з працевлаштування випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Висновки. Задля зменшення ризиків підготовки випускників за спеціальностями, які не відповідають середньостроковому прогнозу, а також сучасним вимогам економіки та ринку праці, убачається за можливе запропонувати:

1. Ужити Міністерством економіки України заходів, спрямованих на підготовку не формального, а змістовно деталізованого середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці із закріпленням у такому прогнозі інформації про очікувані потреби ринку праці саме за конкретними професійними назвами робіт, які представлені у додатках А—В до Класифікатора професій ДК 003:2010.

2. Забезпечити реалізацію Міністерством економіки України заходів щодо щорічного оприлюднення середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці, що дозволить громадянам відійти від ідеалістичних уявлень про ринок праці, здійснивши прагматичний вибір майбутньої професії.

3. Унести зміни до ч. 3 ст. 22 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», передбачивши, що гарантія держави щодо надання роботи за фахом на період не менше трьох років поширюється на молодих спеціалістів — випускників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти незалежно від форми власності, потреба в яких була визначена державним та/або регіональним замовленням.

4. Визнати неприйнятним відступ держави від гарантій у працевлаштуванні випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що може створити додаткові демотиваційні фактори та ускладнити ситуацію на ринку праці, особливо у період повоєнного відновлення економіки України.

5. Використовувати окремо або одночасно такі прямі та непрямі засоби державного регулювання:

5.1. Зменшення ліцензованого обсягу підготовки надлишкових фахівців.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України «Про вищу освіту», звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти в закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) — це зменшення ліцензованого обсягу на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Утім, для уможливлення реалізації цього заходу державного регулювання в означених цілях убачається за доцільне розширення переліку підстав для ухвалення рішення про звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти шляхом доповнення ч. 5 ст. 24 новим п. 4 такого змісту:

«4) встановлення факту підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальностями в обсягах, що перевищують потреби ринку праці відповідно до даних середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці».

5.2. Сплата громадянами, які обрали для здобуття надлишкові для вітчизняного ринку праці спеціальності, податку за надлишково підготовлені кадри за певними спеціальностями.

Для реалізації цієї пропозиції насамперед є необхідним доведення до відома усіх вступників даних середньострокового прогнозу і вже у разі свідомого вибору спеціальності, яка згідно з середньостроковим прогнозом не матиме попиту на ринку праці, громадянин має усвідомлювати свій обов'язок сплати такого податку. Адже у майбутньому такий випускник скоріше за все поповнить лави безробітних і держава буде вимушена сплачувати допомогу по безробіттю, а також у певних випадках витрачати бюджетні кошти на перекваліфікацію.

Так, сплачені податки виконуватимуть певною мірою компенсаторну функцію та будуть спрямовані на фінансування вказаних витрат.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження може закласти підґрунтя для

поглиблення наукових розробок, присвячених визначенню методів та засобів правового забезпечення збалансування ринків праці та освітніх послуг в Україні, особливо у період повоєнного відновлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hudima T., Ustymenko V., Dzhabrailov R., Oliukha V. & Illarionov O. Labour Market and Educational Services Trends in Post-Conflict Territories of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10 № 3. P. 262-272. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n3p262>
2. Шеремет О.С., Ілларіонов О.Ю. Місцеве освітнє замовлення: постановка проблеми кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування на постконфліктних територіях. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С. 103—111. <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-103-111>
3. Візія Відділення економіки НАН України щодо повоєнної розбудови України. *Офіційний вебсайт Національної академії наук України*. 22.12.2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9717> (дата звернення: 24.04.2023).
4. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1 (9). С. 9—22.
5. Інтерв'ю Лібанової Е.М. для «Освіторія.Медіа»: Дистанційна освіта в Україні поглиблює нерівність. URL: <https://osvitoria.media/experience/dystantsijna-osvita-v-ukrayini-poglyblyuye-nerivnist> (дата звернення: 24.04.2023).
6. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні—березні 2023 року. *Офіційний вебпортал Державної служби зайнятості*. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/03_sytuaciya_na_gp_ta_diyalnist_dsz_2023_0.pdf (дата звернення: 28.04.2023).
7. Покідіна В. Університети та бізнес: міжнародний досвід співпраці та перспективи для України. *Ціна держави*. 25.05.2016. URL: <http://old.cost.ua/news/421-college-business-cooperation> (дата звернення: 24.04.2023).
8. Лільч Л. Ціннісні орієнтації молоді в освітньо-професійній сфері та шляхи мінімізації ризиків її соціального відторгнення на ринку праці. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 8. С. 15—22.
9. Черенько Л. Диплом VS знання. *Дзеркало тижня*. 10.08.2020. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/diplom-vs-znannja-.html> (дата звернення: 24.04.2023).
10. Костюк О. Чому випускники університетів не задовольняють роботодавців. *Дзеркало тижня*. 20.02.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/chomu-vipuskniki-universitetiv-ne-zadovolnjajut-robotodavtsiv.html> (дата звернення: 24.04.2023).
11. Про середньострокові прогнози потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці: запит Дацко О. до Мінекономрозвитку щодо надання публічної інформації. *Вебсайт «Доступ до правди»*. 11.10.2017. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_sieriednostrokov_i_proghnozi?unfold=1#incoming-49656 (дата звернення: 24.04.2023).
12. Класифікатор професій ДК 003:2010. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
13. Назукова Н. Яких професій не вистачає Україні, і що з цим робити. *Дзеркало тижня*. 24.11.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jakikh-profesij-ne-vistachaje-ukrajini-i-shcho-z-tsim-robiti-.html> (дата звернення: 24.04.2023).
14. Леснікова М., Мельник С. Методичні підходи щодо визначення відповідності обсягів та напрямів підготовки кадрів у закладах освіти згідно з потребами регіональних ринків праці. *Освітня аналітика України*. 2018. № 1 (2). С. 94—102.
15. Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. Підведено підсумки першого моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. *Офіційний вебпортал Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipusknikiv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-pereadvishoyi-osviti> (дата звернення: 24.04.2023).

Надійшла 02.05.2023

REFERENCES

1. Hudima T., Ustymenko V., Dzhabrailov R., Oliukha V. & Illarionov O. Labour Market and Educational Services Trends in Post-Conflict Territories of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10. No. 3. P. 262-272. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n3p262>
2. Sheremet O.S., Illarionov O.Iu. Mistseve osvitnie zamovlennia: postanovka problemy kadrovoho zabezpechennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na postkonfliktnykh terytoriakh. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*. 2022. No. 1(43). P. 103-111. <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-103-111> [in Ukrainian].
3. Vizitiia Viddilennia ekonomiky NAN Ukrainy shchodo povoiennoi rozbudovy Ukrainy. *Ofitsiyni vebsait Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 22.12.2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9717> [in Ukrainian].
4. Libanova E.M. Stratehichni priorytety sotsialnoi polityky Ukrainy na pochatku KhKhI stolittia. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 2008. No. 1 (9). P. 9-22 [in Ukrainian].
5. Interviu Libanovoi E.M. dlia "Osvitoria.Media": Dystantsiina osvita v Ukraini pohlybliue nerivnist. URL: <https://osvitoria.media/experience/dystantsiina-osvita-v-ukrayini-poglyblyue-nerivnist> [in Ukrainian].
6. Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti u sichni–berezni 2023 roku. *Ofitsiyni vebportal Derzhavnoi sluzhby zainiatosti*. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/03_sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz_2023_0.pdf [in Ukrainian].
7. Pokidina V. Universytety ta biznes: mizhnarodnyi dosvid spivpratsi ta perspektyvy dlia Ukrainy. *Tsina derzhavy*. 25.05.2016. URL: <http://old.cost.ua/news/421-college-business-cooperation> [in Ukrainian].
8. Ilich L. Tsinnisni oriantatsii molodi v osvitno-profesiinii sferi ta shliakhy minimizatsii ryzykiv yii sotsialnoho vidtorhnennia na rynku pratsi. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2014. No. 8. P. 15-22 [in Ukrainian].
9. Cherenko L. Dypлом VS znannia. *Dzerkalo tyzhnia*. 10.08.2020. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/diplom-vs-znannja-.html> [in Ukrainian].
10. Kostyuk O. Chomu vypuskniky universytetiv ne zadovolniaut robotodavtsiv. *Dzerkalo tyzhnia*. 20.02.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/chomu-vipuskniki-universitetiv-ne-zadovolnjajut-robotodavtsiv.html> [in Ukrainian].
11. Pro serednostrokovi prohnozy potreby u fakhivtsiakh ta robitnychkyh kadrah na rynku pratsi: zapyt Datsko O. do Minekonomrozvytku shchodo nadannia publichnoi informatsii. *Vebsait "Dostup do pravdy"*. 11.10.2017. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_sieriednostrokovi_proghnozi?unfold=1#incoming-49656 [in Ukrainian].
12. Klasyfikator profesii DK 003:2010. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> [in Ukrainian].
13. Nazukova N. Yakykh profesii ne vystachaie Ukraini, i shcho z tsym robyty. *Dzerkalo tyzhnia*. 24.11.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jakikh-profesij-ne-vistachaje-ukrajini-i-shcho-z-tsim-robiti-.html> [in Ukrainian].
14. Liesnikova M., Melnyk S. Metodichni pidkhody shchodo vyznachennia vidpovidnosti obsiahiv ta napriamiv pidgotovky kadriv u zakladakh osvity zghidno z potrebamy rehionalnykh ryнкiv pratsi. *Osvitnia analityka Ukrainy*. 2018. No. 1 (2). P. 94-102 [in Ukrainian].
15. Zvit z monitorynhu pratsevlashtuvannia vypusknikyv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. Pidvedeno pidsumky pershoho monitorynhu pratsevlashtuvannia vypusknikyv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. *Ofitsiyni vebportal Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipusknikyv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti> [in Ukrainian].

Received 02.05.2023

V.A. Ustyenko

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1094-422X

R.A. Dzhabrailov

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4422-2102

LABOR MARKET AND EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UKRAINE IN WAR AND POST-WAR RECOVERY: LEGAL SUPPORT FOR THE ELIMINATION OF IMBALANCE

Several issues caused by disparities between the labor market and the market for educational services in Ukraine have been investigated. Some scientifically substantiated ways to eliminate the professional-qualification imbalance in the labor market have been proposed. Suggestions have been prepared for improving the current legislation in the researched sphere, taking into account the prospects of post-war recovery. In particular, measures have been proposed to prepare a substantively detailed mid-term forecast of the demand for specialists and labor force in the labor market, including information on expected labor market demands for specific professional job titles. Additionally, it has been suggested to ensure annual publication of the mid-term forecast for the demand of specialists and labor force in the labor market. The expediency of amending Article 22, Part 3 of the Law of Ukraine “On the Basic Principles of Youth Policy” has been substantiated, providing that the state guarantee for job placement in the field of expertise for a period of not less than three years applies to young professionals – graduates of vocational (vocational-technical), advanced vocational and higher education institutions, regardless of ownership form, the demand for which was determined by the state and/or regional order. Attention is drawn to the inadmissibility of the state's retreat from guarantees of employment for graduates of vocational (vocational-technical) education institutions, which may create additional demotivating factors and complicate the situation in the labor market, especially during the period of post-war recovery of the Ukrainian economy. The expediency of using direct and indirect means of state regulation separately or simultaneously has been argued, such as reducing the licensed volume of preparation of excess specialists, or paying taxes for excess training of certain specialties by citizens who have chosen them for preparation, which are excessive for the domestic labor market.

Keywords: legal measures, labor market, educational services market, professional and qualification imbalances, post-war recovery.